tem videtur voluntatem ab eſſentia Dei eſtingueret, intelligendus de voluntate ſecundùm rationem, qua concipitur à nobis, & prout etiam habitudinem dicit ad opera externa, quæ libere producuntur à Deo. Subtilius adhuc Scholaſtici quidam videntur hinc ſibi deducere, ut Alenſis *a*, ac Bonaventura *b*, non diligi à Deo creaturas, niſi futuras; nec dicendum Deum omni volentem, ſicut omnipotentem, quia omnipotens dicitur omnium poſſibilium creaturarum reſpectu, quum poſſibilia omnia poſſit producere: volens tantum reſpectu futurorum; non fecit autem omnia poſſibilia: quare non voluit, ſi enim voluiſſet, feciſſet. Negari non poteſt, Deum velle, ac amare neceſſario omnes creaturas poſſibiles, quæ numquam etiam erunt, ſimplici affectu & amore complacentiæ, amore autem efficaci, quo vult dare creaturis exiſtentiam, eaſq; producere: & eſt amor liber, amore dumtaxat creaturas factas, futuraſque. Hac de re conſule noſtrum Vaſquez. *c* Aliud ab iiſdem Scholaſticis quæritur de Dei voluntate, ſicut & de ſcientia, utrum ſit cauſſa rerum efficiens immediatè, quemadmodum potentia, an ſolum cauſſa directiva & impulſiva. Defendi poteſt opinio Durandi *d*, quæ negat. Nam productio rerum, quas Deus ſcit & vult, non cogitatur à nobis conſpectu formaliter ſignificato per nomen *ſcientiæ*, aut *voluntatis*, nec de productione rerum formaliter cogitamus, niſi quando concipimus exercitium, uſumve potentiæ divinæ. Eadem eſſentia ſcientiæ & voluntatis Dei, quatenus conceptu perfecto, & adæquato concipitur à Deo ipſo, vel etiam beatis; & ſicut eſt in re ipſa, quo modo eſt idem cum potentia, & natura divina, dici debet cauſſa efficiens immediata. Vide quæ diſputantur a Valentia *e* noſtro. Innuit adhuc locus hic voluntatem Dei efficacem ſemper impleri, ſeu illam, quę vocatur abſoluta & conſequens. Nam hoc eſt *omnia quæcumque voluit Deum feciſſe*, & facere, nec *ejus voluntati reſiſti poſſe* f, *& ſub eſſe ei quum voluerit poſſe*. g *Vult omnes homines ſalvos fieri* h, voluntate tantum antecedente, ut propterea non impleatur in omnibus. Quod ſi de conſequente etiam ſumatur, impletur, prout fertur, non in ſingula generum, ſed in genera ſingulorum, ideſt, ut non ſinguli quidem ex omni natione & conditione, ſed ex omni natione, & conditione aliqui ſalventur: vel quia vult Deus ſalutem conſequi, quotquot illam conſequuntur. De hoc aliàs egimus. Legatur Suarez * noſter, & Molina. *i* Claudat præſentem locum Auguſtinus in Enchiridio K, de Dei voluntate, doctrina, complectens explanationem noſtri loci, & definitionem eorum ferre omnium, quæ circa materiam iſtam doci ſolent. Nec utique, inquit, Deus injuſtè noluit ſalvos fieri, quum poſſent ſalvi eſſe, ſi vellet. Tunc in clariſſima luce ſapientiæ videbitur, quod nunc piorum fides habet, antequam manifeſta cognitione videatur, quam certa, & immutabilis, & efficaciſſima ſit voluntas Dei; quam multa poſſit, & non velit; nihil autem velit, quod non poſſit; quamquam ſit verum, quod in pſalmo canitur, *Deus autem noſter in cœlo & in terra, omnia quæcumque voluit fecit*. Quod utique non eſt verum, ſi aliqua voluit, & non fecit, & quod eſt indignius, ideo non fecit, quoniam ne fieret quod volebat omnipotens, voluntas hominis impedivit. Non ergo fit aliquid, niſi omnipotens fieri velit, vel ſinendo ut fiat, vel ipſe faciendo. Nec dubitandum eſt Deum facere bene, etiam ſinendo fieri quæcumque fiunt male. Non enim hoc niſi juſto judicio ſinit, & profectò bonum eſt omne quod juſtum eſt. Quamvis ergo ea quæ mala ſunt, in quantum mala ſunt, non ſint bona, tamen ut non ſolum bona, ſed etiam ſint & mala, bonum eſt. Nam niſi eſſet hoc bonum, ut eſſent, & mala, nullo modo eſſe ſinerentur ab omnipotente bono. Cui proculdubio quam facile eſt quod vult facere, tam facile eſt, quod non vult, eſſe non ſinere. Hoc niſi credamus, periclitatur ipſum noſtræ fidei confeſſionis initium, qua nos in Deum Patrem omnipotentem credere confitemur. Neq; enim veraciter ob aliud vocatur omnipotens, niſi quia, quidquid vult poteſt, nec voluntate cujuſpiam creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus. Sunt hæc omnia tanti Doctoris qui ſubjicit mox *l* explicationem ſententiæ, de qua diximus, quomodo *Deus velit omnes homines ſalvos fieri* m, quum plures non ſalventur, quia nolunt, & qua ratione cenſeri poſſit *omnia quæcumque vult facere*.

Scholaſticorum ſubtilis collectio. a 1 p. q. 34. in 4. b d. 48. ar. 1. qu. 2. Quomodo Deus creaturas poſſibiles amet. c 1. p. diſ. 79. cap. 1. & 2. d 1. d. 38. q. 1 e 1. p. diſp. 1. q. 14. pun. 8. f Gen. 50. 19 Eſther 13. 9. Eſa. 46. 10. Rom. 9. 19. Quomodo Deus velit omnes homines ſalvos fieri. g Sap. 12. 19. h 1. Tim. 2. 4 * 1. p. lib. 3. de attrib. Dei, c. 8. & 9. i in concordia ad ar. 6. q. 19. diſp. 2. K c. 95. & 96. l c. 97. & ſeq. m 1. Tim. 2. 4.

Verſ. 12 vel 4.) Simulacra gentium argentum, & aurum opera manuum hominum.

Senſus loci.

MAgnum, & apertum diſcrimen inter verum Deum ab Hebræis cultum, & falſos, quos colunt gentes, quia verus etiamſi habitet in cœlo; quatenus ibi ſeſe electis manifeſtat, nec videatur à mortalibus, omnia quęcumque vult facit inde ubique, tùm in cœlo, tùm in terra, cui & præſens eſt: ficti & falſi, ac nihil aliud quam ſimulacra & idola, licèt videantur oculis mortalium, qui putant inviſibilem Deum, Deum omnino non eſſe, in terra jacent, & per ſe rudis ac informis auri, vel argenti materia ſunt, nec aliunde formam conſequuntur, quam manu & artificio humano, & idcirco longe inferiorem habent perfectionem, quam homines, à quibus perficiuntur. Res adeo vanæ ſunt, ut Hebræum vocabulum ſonat, de quo poſtea, ut ab auro, & argento commendari debeant: hi, qui colunt illas, tum ſtulti ſunt, ut ſua met colant opera, & ab his auxilium petant, quibus eſſe contulerunt. *Homo fecit illos*, nimirum deos, ait Sapiens n, *& qui ſpiritum mutuatus eſt is finxit illo, Nemo enim ſibi ſimilem homo poterit Deum fingere. Quum enim ſit mortalis, mortuum fingit manibus iniquis: melior enim eſt ipſe his, quos colit, quia ipſe quidem vixit quum eſſet mortalis, illi autem numquam*. Eo loco nos, & aliis ejuſdem libri, hoc idem de idololatria tractavimus argumentum, maxime in c. 13. 14. 15. Sapientiæ.

Simulacra gentium.) Hieronymus *o*, & Cyprianus *p*, *idola Gentium*. Tertulianus *q*: *dei nationum*, & * *idola nationum*, qui rectè monet *r*, *deos gentium* non ſimpliciter nomine appellandos *deorum*, ſed cum addito, quod eſt in alio pſalmo *ſ*, *dei nationum*, ſeu *dii gentium dæmonia*: in idololatriam vero cadere, qui idolum nomine *idola* honorat, & conſuetudinis vitium eſſe uſurpare me hercule, me Dius fidius Nomen Græcum hujus loci eſt εἴδωλα, quod latinitate donatum, dicimus *idola*, de quo egimus alibi præſertim citato Sapientiæ libro. Hebraicè legimus cùm affixo abſque nomine *Gentium* עצביהם *bhatsabbehem*, *ſimulacra*, vel *idola eorum*, nempe גוים *goim*, quod nomen ſignificans *gentes*, erat in verſu 2. vel 10. Dicitur *idolum* עצב *bhetſeu*, quaſi dicas dolorem, laborem, triſtitiam, moleſtiam, quia hæc ſuis affert cultoribus, & cum his fit à fabricatoribus, & Deum verum ad iram commovet. Eodem nomine vocant ſubſtantiam, & opes hominis, quia ſunt labor ejus, cumque labore patiuntur, atque conſervantur, & his nimis addictus idololatra quodammodo eſt. Certè hoc vitium *idolorum ſervitus* cognominatur à Paulo *t*, verſaturque circa aurum & argentum, ut etiam notat Theophylactus *u*, quæ hic ſtatim exprimuntur. Teſtatur autem alibi *x*, Hieronymus Aquilam hic vertiſſe διαπονήματα αὐτῶν, *elaborationes eorum*, quem ad modum in 126. *y panem doloris* ἄρτον διαπονημάτων, quem alii εἰδώλων, ut eo loco videbimus. Latina vox *ſimulacri* indifferens, ac idem valens, quod *ſimilitudo*, *& imago*, uſu ſcripturæ & Eccleſiaſtico ſolet accipi in deteriorem partem, quaſi à ſimulando, non à ſimilitudine. Auguſtinus *z* tradit Latinos ea *ſimulacra* vocare, quæ à Græcis dicuntur *idola*, & Hieronymus *a*, ſic opponi ſimulacrum Deo, ut mendacium veritati, quia ſimulacrum Deum falſum refert. Adi, ſi videtur commentarium meum in extrema primæ Joannis epiſtolæ verba, & in Actuum Apoſtolorum. *b*.

Argentum, & aurum.) Studio tacuit ceteras viliores materias, ait Gaudentius Brixienſis *c*, mettallorum, ut in pretioſis multo magis damnaret, & vilia, atque à tam opulentis fabricatoribus facta majore vituperatione damnarentur. Idem reſpondet Auguſtinus in hoc, & 134. pſalmo, tum etiam, ut quæ amantur maxime ab hominibus, indicarentur. Alioqui non defuerunt dicentes ligno *pater meus es tu, & lapidi, tu me genuiſti* d; deque varia materia meminerunt aliæ Scripturæ *e*. Attigi aliam cauſſam, quam vidit Agellius, ut ex illa ipſa materia, quæ pretioſiſſima & honeſtiſſima videbatur, è contrario turpitudo eorum, dedecuſque augeretur. Alluditur fortaſſis etiam ad vaſa aurea; & argentea non pauca quæ Hebræi mutui prætextu ſecum abſtulerat in exitu de Ægypto *f*; & forſitan etiam deorum gerebant ſigna, ſuperſtitionive ſerviebant. Apud Eſaiam *g* Deus ait. *Qui confertis aurum de ſarculo, & argentum ſtatera ponderatis; conducentes aurificem, ut faciat Deum, & procidunt & adorant*. Baruch *h* etiam facit de his mentionem, deque ornamento auri & argenti, quod diis ipſis detrahatur, ut detur meretricibus.

o hic, & in Eſa. c. 41. p de exhor. martyrii c. 1 q in Scorp. c. 2. * de cor. milit. cap. 10. r de idolol. cap. 20. ſ Pſal. 95. 5. t Gala. 5. 20. Coloſſ. 3. 5. Epheſ. 5. 5. u in c. 5. ep. ad Epheſ. x epiſt. 141. y verſ. 2. z in pſ. 135. a in Oſee c. 7. b c. 17. 29. c ſerm. 9. d Jer. 2. 27. e Deut. 29. 17. Eſ. 31. 7. c. 40. 19. cap. 46. 16. Baruch. 6. 2. Ezech. 7. 19. Dan. 5. 23. f Exod. 11. 1. cap. 12. 35. g cap. 46. 6. h cap. 6. 7. 8. 9. 10.

bus. Vocat Paulus *a idolum nihil*, non quantum ad materiam, quia, ut Auguſt. *b* notat, aliquid eſt, ſed quia colendum non eſt, & cur colatur cauſſam nullam per ſe habet ſolerti. Plato * conſilio deos vetuit ex auro, & argento, ebore, ære, ferro; lignea & lapidea ſimulacra permittebat, ne, ut obſervat Theodor. *c*, gratia excideret Athenienſium, ac venenum, ſicut Socrates, ebibere cogeretur, ſi penitus inhiberet uſum ſimulacrorum; vilem autem, atque contemtibilem propoſitam, permiſſamve materiam ſuapte vi perſuadere poſſe, illam ſpectantibus putabat, ne ſe, ut divinam rem haberent. Quandonam aureæ ſtatuæ uſus primum cœperit, Plin. *d* tradit, & quando argenteæ *e*. Reprehenſionem iſtius, & omnis idololatriæ continet Patrum ſcripta contra Gentiles & ad Gentiles parænetici ſermones, & apologiæ pro Chriſt. religione.

Opera manuum hominum.) Hieron. *opus* in ſingulari, ſicut Hebraicè מעשה *mabhaſch*. Si ex ultima fiat ת *thau* & punctum mutetur, exiſtet plurale מעשת *mabhaſoth*. Homines quoque multi ex collectivè ſumto אדם *adam* dicti ſunt. Exprobratio iſta idolorum, quod ſint *opera manuum hominum*, inculcatur in libro Sapientiæ *f*, & ab Eſaia *g*. Deus ipſe apud Ezechiel. *h* conqueritur, dicens, *Tuliſti vaſa decoris tui de auro meo, atque argento meo, quę dedi tibi, & feciſti tibi imagines maſculinas, & fornicata in eis*. Nominantur etiam in Michæa *i* idola *opera manuum*, & in Baruch k, & in libro Sapientiæ *l*. Magnum & acerbum, ſed juſtum humanæ ſuperbiæ ſupplicium, quod affectator divinitatis homo, gloriæq; cupidiſſimus, & honoris, honorem, & gloriam deferre ſit permiſſus, ac etiam adorare longe ſe inferiores creaturas. In pſal. autem 34. *m* hic ipſe verſus reperitur, cum aliquot ſequentibus. Legimus præterea fortiſſimos Martyres id perſecutoribus objectaſſe, quæque ſequentibus verſibus continentur, eorumve ſententiam, ut Margaritam, Barbaram, Theodorum, alios. Hugo tropologicè transfert hoc ad malos Prælatos, Paſtoreſque, quos Zacharias *n* idola cognominat, & exigunt à ſubditis adorationem, inaurati, & purpurati, inflati, & ornati; quum revera, ſicut idola, nihil ſint *o*: cenſeri aurum, & argentum, quia per ſimoniam ingreſſi ſunt, expenſas ſuperfluas faciunt, muneribus alios ad ſe alliciunt: vel, quia quidam fiunt de auro mundanæ ſapientiæ, alii de argento procacis eloquentiæ; *opera manuum hominum*, quia carnales, ac mundani eos elegerunt.

a 1. Cor. 8. 4. b 19. contra Fauſtum c. 5. * 12. de leg. Quare Plato ex auro, argento, ebore, ære & ferro Deo vetuit fieri. c 3. de Græc. affect. d lib. 33. c. 4 e cap. 12. 3 f c. 14. 10. g c. 44. 9. 12 h c. 16. 17. i c. 5. 13. k c. 6. 50. 51. l c. 12. 10. m v. 15. & ſeq. Senſus tropologicus. n c. 11. 17. o 1. Cor. 8. 4

Verſ. 13. vel 5.) Os habent, & non loquentur: oculos habent, & non videbunt.

Verſ. 14. vel 6.) Aures habent, & non audient: nares habent, & non adorabunt.

Verſ. 15. vel 7.) Manus habent, & non palpabunt: pedes habent, & non ambulabunt: non clamabunt in gutture ſuo.

Senſus loci.

PLana ſententia, demonſtrans imbecillitatem ſimulacrorum, ſive idolorum, & deorum falſorum. Adeò nihil poſſunt, quum verus Deus *omnia quæcumque voluit fecerit*, & ſemper faciat quæ vult efficaciter, ut nec membrorum quidem, quæ videntur habere, operationes valeant exercere, oris & gutturis, oculorum, aurium, narium, manuum, pedum, loquendo, videndo, audiendo, adorando, palpando, ambulando, vocem vel inarticulatam formando, ſeu etiam ſolum hiſcendo. Non ſunt iſta pluribus tractanda, quum, ut etiam admonui, tractata ſint à me in libro Sapientiæ. Athan. *p* docet, multo minus futurum periculi fuiſſe, ſi abſque ſenſuum organis idola effecta eſſent. In Deuteronomio *q dii hominum manibus fabricati* dicuntur *non videre, audire, comedere, adorari*, in Eſaia *r non videre, neque intelligere, neque de loco ſuo moveri*: in Baruch *ſ non poſſe loqui, nec ſibi lucernas multas accenſas videre, nec habere ſenſum*: in libro Sapientiæ *t*, *ſine anima eſſe, ambulare non poſſe, eſſe omnino inutile*: his neque oculorum uſum eſſe ad videndum, neque nares ad percipiendum ſpiritum, neque aures ad audiendum, neque digitos manuum ad tractandum; ſed & pedes eorum pigros eſſe ad ambulandum, quia homo fecit illos. Parum refert, quo operationes dictæ ordine numerentur. Tertullianus *u* homines fabricam ſequutus, in qua ſupremo loco ſunt oculi, aures, nares, deinde os, ac inferios manus & pedes, tali ordine recenſuit præſentem locum. Quod autem hoc loco de guſtatu ſermo non fiat, Euthymius reſpondet, quia quod Deus comedat, nuſquam legimus, ſed loco ſenſus iſtius ipſum ſermonem ſemel, atque iterum hic ori attribui, quo quis vivere potiſſimùm probatur. De ſermone, an bis ponatur, incertum, ac ſecundo loco videntur potius id innui, quod ſignificavi, clamor vocis inconditæ & inarticulatæ. Eſajam modo citavi negantem idolo comeſtionem, quam Bel apud Daniel. *x* uſurpare videbatur ignorantibus. Angeli quoque hoſpitio excepti ab Abraham, Deum repræſentaſſe creduntur, & comediſſe ſcribuntur *y*; & Chriſtus promiſit confeſſum in convivio menſæ ſuæ in regno ſuo *z*. Præter narium officium ad adorandum, retuli ex libro Sapientię ad percipiendum ſpiritum, ideſt, ad reſpirandum. His verbis cum priore, ab idolis removetur incorruptibilitas, quia *aurum & argentum incorruptibilia ſunt*: *a* dignitas creandi, quia opera hominum; dignitas loquendi, & uſus bonus ſenſuum. Citato ſæpius libro Sapientiæ diſputavi, an revera Gentiles ineſſe idolis putarent ſenſus. Non dubito, quin tam crebra ſcripturarum reprehenſio, non ſolos, aut per ſe idololatras attingat, ſed ipſamet idola. Gaudentius Brixienſis *b* hydrias in Joannis Evangelio *c* ſex lapideas alllegoricè ad ſex totidem ſenſuum functiones hic poſitas applicat, quæ, inquit, quum eſſemus Gentes, lapideæ erant & mortuæ, ſine officio competenti, ſine motu congruo, ſed mox ubi in Deum vivum à ſimulacris mortuis converſi crediderimus, vivificati ſumus, audientes *d*: *Quia ego vivo, & vos vivetis*, &c. Tropologia Hugonis eſt de malis Prælatis, qui ſpiritualiter ſumtis ſenſibus, in officio ſuo minime, ut debent utantur, docendo & prædicando per os aliorum, &c. Legiſſe operæ pretium, exſcribere non neceſſarium. Similis, quam in idololatras profert Ayguanus. Cyprian. *e* quoque detorquet iſta in perſecutores, quorum dura, inquit, mens ſemper & obſtinata, pectoris feritas à devotione vitali fugata diſſentit, ducente dementia, furore rapiente, omni denique illos immanitate vexante, qua inſtigantur pariter, ac feruntur, ut cum illis ad pœnam ſua facta ſufficerent pœnam ipſam perſecutionis agitatæ crimen onerare. Grevæus *f* duobus ſermonibus tractat hunc locum myſticè de habente ſcientiam, qui loqui non vult in confeſſione, aut prædicatione: de illo, qui habens oculos circumſpectionis, non videt: qui aures obedientiæ, non obedit: nares diſcretionis boni & mali, non diſcernit: manus poteſtatis faciendi bonum, non palpat & non facit: pedes ſcientiæ proficiendi non ambulat: denique de illo, qui non clamat in gutture ſuo, ideſt, non cantat: orat, prædicat per ſeipſum, ſed per alium. Urget vero comparationem Prælati mali cum idolo. Ipſummet auctorem lege. Richard. Victorinus *g* explicat priorem cum iſtis verſibus, ſecundùm tropologiam, nonnullos de auro ſcientiæ, & de argento eloquentiæ idolum ſibi facere, dum inde gloriantur; nec proficiunt. Cetera non videntur ab iis differre, quæ tanto poſt Grevæus, quem citavi, ex illo ſine dubio mutuatus eſt, quamvis nomen reticet Baſil. *h* ebrios appellat Gentium idola, qui oculos habentes non videant, auribus præditi non audiant, manus paralyſi affectas habeant, pedes infirmos, ac facile offendentes. Ceterum non favet hic locus iconomachis. Imagines Dei & Angelorum non facimus, quaſi corporeos exiſtimemus, & membris præditos, ſed ſignificare volumus per metaphoram, videre, audire, nunc hoc, nunc illo loco præſentiam ſuam manifeſtare, quaſi ambulando: tum etiam quia Deus ipſe dignatus eſt viſibiliter aliquando apparere. Ridetur à Propheta ſtupor Gentilium, qui ſtatuebant ſibi pro diis imagines omni ſenſu, ac intellectu in ſuis etiam prototypis vacuas. Sancti homines aliquando ſenſus habuerunt, & membra, habebuntque iterum in reſurrectione, & nunc percipiunt per revelationem preces noſtras, & quæ illos ſcire convenit. De Angelis quantum ad notitiam iſtam idem eſt. Deum nihil omnino latet. Unicum Deum in Trinitate perſonarum adoramus; Angelos & Sanctos, ut Dei amicos & interceſſores noſtros apud illum.

Os habent, & non loquentur.) In futuro hic, ac in ſequentibus verſibus translationes omnes habent; in præſenti tamen, *loquuntur, vident, audiunt*, &c. legunt Tertullianus *i*, & Cyprianus k, quamvis poſterior citet ex pſ. 134. Futurum tempus habet majorem emphaſim, ut intelligatur, quod neque umquam ſentient ſimulacra, neque loquentur, neque ambulabunt, neque clamabunt. Poſſunt animalia viventia vacare ab iſtis operibus ad tem-

p orat. cont. Gent. q cap. 4. 28. r c. 44. 9. c. 46. 7. ſ c. 6. 7. 18. 40. 41. t c. 11. 17. 18 c. 15. 15. 16. u Scorpiaci cap. 1. x c. ult. y Gen. 18. 9 z Luc. 22. 30 a 1. Pet. 1. 18 b ſerm. 9. c c. 2. 6. 7. d Joa. 14. 19 Tropologia e de laude Mart. f ſerm. 242. 243. g de erudit. hom. inter. cap. 38. h hom. 14. de ebriet. i de corona militis, c. 10 & in Scorpiaco, c. 2. K de exhor. mart. c. 2. l. 3 teſt. c. 50. & de laud. mart.

tempus. In præſenti nihilominus tempore Apollinarius quoque explicat, quod non de uſu, ſed de facultate ipſa debet accipi, qua carent ſimulacra. Idem judicium de Paraphraſtes participiis utente, quæ per præſens tempus exponi ſolent Hebraicè in iſtis omnibus conjugationibus pro verbo *habent* ponitur *illis*, nimirum *eſt*, להם *labem*. Os commune eſt homini, & brutis, locutio ſoli homini convenit. Sed de ſimulacris hìc agitur humana figura præditis.

a v.16.17

Aures habent, & non audient.) In pſal. 134. *a* de *ore*, & *oculis & auribus* dumtaxat fit mentio: mox poſt *aures* additur, *neque enim eſt ſpiritus in ore ipſorum*, ideſt, habitus vitæ. Expreſſit Apollin. hoc infra, poſt *guttur*, quum non extet in præſenti pſalmo.

Nares habent, & non odorabunt.) Tertullianus, *nec adorantur*. Qua forma verborum libenter, ac ſæpe utitur. Hieron. *naſum* ſingulariter uſurpat, qui Hebraicè hoc loco eſt אף *aph*. Alium *narium* uſum ad percipiendum ſpiritum, ideſt, ad reſpirandum, monui Auctorem libri Sapientiæ *b* idolis negare.

b c.15. 15. c Scorp. c. 2. d de corona militis c.10 e c.15. 15.

Manus habent, & non palpabunt.) Tertullianus, *c* *nec contrectant*, & iterum *d*, *nec contrectabunt*. Quo item pacto legit Auguſtinus, Proſper, Pſalterium vetus. Id Auctor libri Sapientiæ *e* declarat per *digitos manuum ad tractandum*.

f Scorp. c. 2. g 1.Reg.5.3.

Pedes habent, & non ambulabunt.) Tertull. *f*, *nec ingrediuntur*. Ad rem præſentem facit *Dagon ante arcam Dei primum jacens pronus*, deinde *ſuper faciem ſuam, capite, ac duabus palmis manuum abſciſſis ſuper limen* g: ſine capite non poterat intelligere, abſque manibus nequibat ſuis Philiſthæis fictus deus opitulari.

h Rab. Joſep. kimhi.

Non clamabunt in gutture ſuo.) In Pſalter vetere, & apud Auguſt. atque Proſperum, *in faucibus ſuis*. Hieronymus, *non ſonabunt*. Hebræum יהגו *iehgu*, ut nonnullis *h* placet, non tam clamorem importat, quam immurmurationem, garritum, muſſitationem, quum ex gutturæ quis edit ſonum voce inarticulata; vel non ſatis diſtincta; & avibus interdum tribuitur. Veriſimilius eſt in hac notione, aut etiam pro clamore, qui non articulatè formetur, hoc loco ſumi, quam pro ſermone; nec repeti, quod verſu 13. ſive 5. dictum ſemel fuerat, *os habent*, & *non loquentur*. Quamvis ita Euthym. ut antea notavi, opinetur. De eodem Hebræo verbo ſæpe dictum eſt. Concedo nihilominus, quum guttur unum ſit ex inſtrumentis orationis, quandoque pro ipſomet ſermone accipi, ut *Guttur* i *illius ſuaviſſima*. Chald. *Verba gutturis ejus dulcia ſicut mel. Sepulchrum* k *patens eſt guttur eorum: lingua ſua dolosè agebant* l: *exaltationes Dei in gutture eorum*: m *favus diſtillans labia meretricis, & nitidus oleo guttur ejus*. Additur in Pſalterio Romano, & eo, quo utitur Eccleſia Mediolanenſis, atque apud Caſſiod. *neque enim eſt ſpiritus in ore ipſorum*. Tranſlatum ideſt ex pſal. 134. *n* Apollinarium hìc quoque expreſſiſſe antea dixi. Id etiam, cum hoc loco legat is, quem dicunt Hieronymum, argumento eſt, non eſſe verum Hieronymum.

i Can.5.16 k pſ. 5.12. l pſ.149.6. m Prov.5.3. n v.17.

Verſ. 16. vel 8.) Similes illis fiant, qui faciunt ea, & omnes, qui confidunt in eis.

Senſus loci.

IMprecatio gravis, cum acerbo ſarcaſmo, ſive irriſione, tùm in eos, qui conficiant ſimulacra & idola deſcripta; tùm in illos, qui ſpem in iis conſtituant, ut ſimiles fiant ipſis, ac veluti meri trunci, ſenſu, ac vita homine digna deſtituti, penitus invalidi imbecilli, infirmi. Ineſt hìc præterea ratio quædam prædictionis, quoniam idolorum fabricatores, cultoreſque poſt reſurrectionem, quamvis habituri ſint corpora vera cum ſenſibus ſuis, nihil ſentiẽt quod oblectet, ſed quod ſentire minime vellent, & maximo cruciatu afficiat, *ligatis* autem *manibus, & pedibus projicientur in tenebras exteriores* o, ac veluti *alligabuntur in faſciculos* p; ita ut commovere ſe nequeant. Quare merito locus damnorum appellari poteſt *terra mortuorum*, ſicut beatorum ſolet vocari *terra, regioque viventium*. q Iidem in hac ipſa vita *oculos habentes non vident, & aures habentes non audiunt* r; quæ nimirum vera bona ſunt, & ad ſalutem ſpectantia, & homine dignas operationes non exercent, ſimulacra potius quædam, figmentaque hominum, vel picturæ, ac ſtatuæ, quam veri, proprieque dicti homines. Poſſet aculeata hæc oratio extendi non tantum ad ſimilitudinem in materia conſiſtentem, ſed in

o Mat.22. p Mat.13.30 q Ez.26.20. r Marc.8.18

A minoribus etiam deorum omni vitiorum genere contaminatiſſimorum. Nec vero queri poſſunt, quibus cum ſuis diis optari ſimilitudo videtur. Nihil glorioſius, quam rei optimæ ſimilem eſſe; & hominem verus Deus quum creavit, imagine atque ſimilitudine ſua inſignivit. *Abominationum* vocabulo dici ſæpe ſolent idola: *abominabiles* autem *facti* Hebræi colentes illa, *ſicut & ea, quæ dilexerunt* ſ. In genere *idolum maledictum eſt, & ipſum, & qui fecit illud* t. Vix reperiatur tam amens Gentilis, qui dictam duplicem ſimulacri ſui ſimilitudinem ſecundùm materiam, & mores, ſi optio detur, acceptet. Quum exprobrando multa dixiſſet Deus contra idololatriam, apud Eſaiam *u*, *Memento*, inquit, *horum Jacob, & Iſrael, quoniam ſervus meus es tu, formavi te* (quaſi dicat, ad ſimilitudinem meam, eſto igitur non idolis, ſed mihi ſimilis) *ſervus meus es tu, Iſrael, ne obliviſcaris mei*: (ſi teipſum conſideraveris, ut imaginem & ſimilitudinem meam capere te oblivio mei non poterit.) Philo *x*, imitatus hunc locum, ſcribit, quod hujuſmodi deploratæ amentiæ, homines ita liberè increpare æquum eſt. (Heus vos viri e-

ſ Oſee 9.10 t Sap.14.8. u cap.44.21. x de Decalogo.

B gregii, votorum ſumma & fœlicitatis finis eſt, reddi Deo ſimilem; orare igitur, ut ſimiles fiatis veſtris ſtatuis, ut ſumma fœlicitate fruamini, non videntes oculis, non audientes auribus, nec reſpirantes, nec olfacientes.) Tertullianus *y* invehens in Chriſtianos utentes corona, rebuſque uſitatis apud Gentiles, (ſi tales, ait, edicit futuros, qui idola fabricantur, tales jam ſunt, qui ſecundùm idolorum ornatum quid utuntur.) Quando Joannes *potentem dixit Deum de lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ* z, de Gentilium vocatione intellexiſſe nonnulli putant Chryſoſtomo teſte *a*, itaque ſentit Gregorius *b*, Hieronym. *c*, Auguſt. *d*, Ambroſius *e*, Cyprian *f*, Gloſſa interlinearis, & ordinaria Matthæi g, aliique, propter cordis eorum duritiam, & quia, ut ſcribunt Auguſt. Gregor. Ambroſ. ſimulacris, quæ adorabant, ſimiles facti ſunt. Tacentibus Chriſtum, & fidem illius Judæis, lapides clamaverunt *h* converſorum, & confitentium Gentilium. Extendi ratio ſimilitudinis poteſt ad omnes improbos: qui quas res amant, in eas transformantur; ſicut juſti & pii ſunt Deo ſimiles, hi maxime, qui Deum vident, ut ſcribit

y de corona milit. c.10 z Mat.3.9. a hom.11 in Matth. b hom.10.in Evang & 18 mor.c.20 li. 29. c.21 c in Mat.3. & ep.140. d tract.9.in Joan. e in Luc.c.3 f l.2.ep.4. g in c.8. h Luc.19.40

C Joannes *i*. Ex *lapideo carneum* k Chriſtus, communicans Spiritum ſanctum, fecit: & ut dilectus hic noſter locutus eſt, liquefacta ſunt *l* animarum quaſi metalla ſimilia idolis. Quum Deus prævaricatorem hominem ejecit de paradiſo, riſit, dicens *m*, *Ecce Adam quaſi unus ex nobis factus eſt*. Zacharias *n* malum paſtorem *idolo ſimilem* pronuntiavit אליל *elil* à vanitate, atque ſtultitia vel diminutive, vel per negationem, quaſi אל אל *al el non Deus*. Non ineptam ſacerdotum gentiliorum cum idolis comparationem inſtituit auctor Chriſtianus, ſed non orthodoxus *o*. Habuerant ait ille, ſacerdotes illi capita vera, ſed capitibus idolorum ſimilia, ſenſu ratione, intelligentia vacua, quaſique belluæ πολυκέφαλοι fuerunt, ob plurimos & abſurdiſſimos errores: ornata geſtarunt ii, capita, ſicut idola, vario integumento ſertorum, coronarum, infularum, ac interdum eadem nudaverunt, utraque partim raſa, partim capillata & comata: oculos quædam habuerunt non binos tantum, ſed trinos, ut Jovis apud Argivos, quaternos, ut Saturni, plures; torvos etiam, truces, minaces; vel amabiles, ſerenos, hila-

Improbi in res quas amãt transformantur. i ep.4.c.5.2. k Ez.36.26 l Cant.5.6. m Gen.3.22 n cap.11.17. Sacerdotũ Gentiliorũ cum idolis comparatio o Gulielm. Stuch de ſacrific Gent. fol.736. & ſeq.

D res: nonnulla omnino ſine oculis, ut Jovis apud Cretenſes; quod auribus quoque carebat, Fortunæ, Pluti, Favoris; idololatræ ad terram humanaque ac ſuam idololatriam oculati, ac perſpicaces, plane cæci ad veram religionem, reſque cœleſtes, ac divinas: idem de auribus, quas Jupiter & Apollo apud Sparthanos quaternas habuit, licèt nullas prior apud Cret. idem de naribus, & ſagacitate; idem ore, labiis, lingua, ſermone: idem de guſtu: præterea idem de ſacerdotibus, & idolis barbatis, & imberbibus, longam, curtam, raſam barbam habentibus: idem de tactu, manibuſque, quas apud Sparthanas Apollo quatuor geſtavit; & ut nonnulla idola manibus portabant varias res, ut animalia, veſtes, inſtrumenta tùm ſacra, tùm profana, belli, pacisve, ut pateram, poculum, ſcyphum, urnã, cornucopię, ſpicas, poma; mala punica, flammeum, ciſtã, circulum, ſiſtrum, tympanum, lyram, pedum incurvũ, virgam, baculum caduceum, falcem, faces, fulmen, clavem, clavam, parmam, clypeumq; ſecurim, gladium, lanceam, haſtam, arcum, ſagittas, &c. ita ſacerdotes baculos, virgas, ſcipiones, lituor, commentacula, & ſimilia: idem item eſt de pedibus, aut nudis, aut calceatis, idque vel ocreis, vel ſoccis, quibus & res nonnullas calcarent: idem

idem de diverſo ſitu, ſive poſitione ſedendi, currendi, ſtandi, ſaltandi, natandi, volandi; Sacerdotum enim pariter in ſacris multiplices, perridiculi erant geſtus, ac geſticulatione: idem de nuditate, vel totius corporis, vel partium quarumdam: de veſtitu, aut ſplendido incultu, aut muliebri, aut virili, aut virginali, aut conjugali, &c. idem de vario ſexu, & ætate, & conditione. Sed & quemadmodum certis præcibus, unguentis, aliis ceremoniis idola, ſic ſacerdotes conſecrabantur. Tandem ut & idola, & ſacerdotes fuerunt in pretio, & honore, violarique nefas erat. Sed, ut illa vario veſtitu, lumine, odore, oſculo, amplexu, voto, prece, feſto, ſacrificio, circumgeſtatione, peregrinatione culta ſunt, ſic iſti magnis, ac prope divinis honoribus affecti. Utrorumq; vero triſtis, ac funeſtus exitus & interitus fuit valde ſimilis fere idem. Quatuor aures, manuſque Apollini apud Lacedæmonios effictas, teſtis Zenobius *a* ex Soſibio.

a Gent.1. adag. in 54.

Similes illis fiant qui faciunt ea.) In vetere Pſalterio, apudque Proſperum, & Aug. *fiant omnes*. Hebraicè, ſicut illa erunt כמוהם יהיו *chemohem iihiu*. Sed imperativo ſervit futurum, vel optativo, quod eſt Græcè γένοιτο, futurum indicaret prędictionem, modus imperativus, aut optativus imprecationem. Sed iſta confundi liquet, nec abhorrere imprecationes à viris juſtis, ut ſæpius annotavimus. Legit Tertullianus *b*, *ſimiles erunt illis, qui faciunt ea*: vel *c*, *tales fiant, qui faciunt ea*. Similitudinem iſtam Ambroſius *d*, & converſionem non uſu corporis, ſed mentis habitu ſumit in iis, qui humanæ ſenſum mentis ammittentes, lapidibus (idem eſt de auro, argento, quavis alia materia) putant divinitatis alicujus ineſſe rationem. Per *illos, qui faciunt idola* debent intelligi fabricatores eorum, & artifices, ut loquitur Tert. *e*, quos & Apollin. τέκτονας appellat, ideſt, *artifices*.

b in Scorp. c.2. c de idolol. c.4. d in c.3. Luc.

Et omnes, qui confidunt in eis.) Artificibus cultores hìc aut conjungi Tertull. *f*. Vetuit Deos *fieri ſculptile, ut adoretur, & colatur* g: & qui in gratiam Gentilium facit, colere cenſetur, quia facit ut coli poſſit, & colit etiam ipſe quodammodo, illi immolando ingenium ſuum, ſudorem ſuum libando, prudentiam accendendo. Reprehendit idem auctor acriter opifices talium rerum inter Chriſtianos, refellens cauſſas, quas prætexebant. Theologi quoque definiunt rem per ſe inſtitutam, & ordinatam ad cultum ſuperſtitioſum confici, & vendi non poſſe. Nec tamen quod Tertullianus præ ſe fert, idololatram eſſe eſt idola conficere. Nam:

e de idolol c.4. & de corona milit. c.10. f de idolol. c.4.5. & 6. g Exod.20.5

h Mart.l.8. epig.24.

h *Qui fingit ſacros auro, vel marmore, vultus,*
Non facit ille deos; qui rogat, ille facit.

Verſ. 17. vel 9.) Domus Iſrael ſperavit in Domino, adjutor eorum, & protector eorum eſt.

Verſ. 18. vel 10.) Domus Aaron ſperavit in Domino, adjutor eorum, & protector eorum eſt.

Verſ. 19. vel 11.) Qui timent Dominum ſperaverunt in Domino, adjutor eorum, & protector eorum eſt.

Senſus loci.

HIs, qui confidunt in ſimulacris, & ut iis ſimiles fierent, vel optabatur, vel futuros prædicebatur præcedente verſu, à quibus nil opis conſequi potuerunt, quũ nec ipſa ſe juvare valuerint omni ſenſu expertia, opponuntur dei veri cultores, in hoc ſperantes & confidentes, ac propterea illum habentes adjutorem, atq; protectorem. Tales dicuntur omnes Iſraelitæ, genſque Hebræa tota, deinde magis in particulari domus Aaron, Tribuſque Levitica, quoniam Dei peculiaris quædam portio erat, ejuſdemque cultui ſpecialiter addicta, dicataque, ut idcirco magis in illo confidere deberet: poſtremo, quotquot Deum timent, videl. de utriuſvis, tùm Iſraelitarum plebe, tùm Leviticis, vel etiam extra populum Hebræum, & in lege ſola naturali viventes, qualis fuerat Job, & poſtea Naaman Syrus, Achior, Cornelius Centurio, vel Proſelyti, hoc eſt, ex Gentilibus amplexi religionem Judæorum.

Proſelytus quid.

Dominus Iſrael ſperavit in Domino.) Auguſt. & vetus Pſalterium, *domus autem*, & Auguſtin. *ſperavit in Dominum*. Nulla differentia eſt *ſperare in Domino*, vel *in Dominum*, ut alias admonui. Hieronymus, omiſſo vocabulo, *domus*, quod non extat Hebraicè; *Iſrael confidit in Domino*, Paraphraſtes etiam adjecit, *domum*, & initio pſalmi vocatam vidimus *domum Jacob*, quod alibi ſæpe

A occurrit, ut nempe de integro populo nomen *domus* dicatur. Ut nunc ſunt puncta, reddi deberet in imperativo, *ſpera*, tum hìc, tum in ſequentibus, quoniam legitur בטח *betach*, & בטחו *bitchu*. Videntur legiſſe LXX. & Hieronymus in præterito בטח *batach*, & בטחו *batechu*. Quæ lectio magis congruit cum ſequentibus pronominibus tertiæ perſonæ, *adjutor eorum, & protector eorum eſt*. Cajet. obſervavat nihil hìc dici de cultu externo, ut ſignificetur quod quãlibet idololatra, ex intimo corde confidat vanus erit, dignuſque, fieri ſimilis idolis, cultor autem veri Dei, ſi ex corde confidat, aſſequetur auxilium ad bonum, & contra malum. Item notat ſub nomine *Iſrael* indicari quod populus ſperabat innixus meritis Jacob, nec non Iſaac, & Abraham, qui peculiariter poſtea collocantur in domo Aaron, freti divina inſtitutione Sacerdotii: qui timentes Dominum vocantur in filiali timore illius. Spes fiduciam importat, & ſecuritatem de divino auxilio. Vocat illam Paulus *i*, *anchoram animæ tutam, & firmam*. Sit nobis Chriſtus, pro calculo, de quo Joannes k, ut echinum imitemur, qui, ut prodit Ambroſius *l*, quum

i Heb.6.19. Echini proprietas. k Apoc.2.17 l 5. Hexa.

B procellam ventorum præſenſerit, calculum validum arripit, eumque velut ſuburram vehit, & tamquam anchoram trahit, ne excutiatur fluctibus; non ſuis ſe liberans viribus, ſed alieno ſtabiliens & regens pondere. Vim facit fictus Hieron. & alii juxta myſticum ſenſum falſo etymo nominis *Iſrael*, ut *domus videntium Deum* cenſeatur ſperare in illo. Quod etiam debet intelligi, ſi ſpes propriè ſumatur, de viſione per fidem, quia videntes Deum clare, non ſperant *quod enim videt quis quid ſperat?* m aut de alia cognitione, quæ communicatur in hac vita per varia dona intellectus. Extant hi verſus in pſ. 134. *n*, ſed paullo aliter, & in imperativo; *Domus Iſrael benedicite Domino, domus Aaron benedicite Domino: Domus Levi benedicite Domino: qui timetis Dominum benedicite Domino*. In 117. *o*, præterea invitantur *Iſrael, domus Aaron, qui timent Dominum, dicere, & confiteri Domino, quoniam bonus, quoniam in ſæculum miſericordia ejus*.

m Ro.8.24. n v.19.20. o v.3.4

C *Adjutor, & protector eorum eſt.*) Habet majorem vim pronomen Hebræum הוא *hu*, *ipſe*, quod etiam in ſua tranſlatione Hieronymus expreſſit. Duo autem hæc epitheta frequenter uſurpantur à Propheta noſtro, ut ex prioribus pſalmis conſtat; primumque ad agenda & conſequenda pertinere bona poteſt, alterum ad cavenda & removenda mala.

Domus Aaron.) Additur, ut ante dixi, in pſal. 134. *p*, *domus Levi*. Et tamen *domus Aaron* comprehendere poteſt Leviticam totam Tribum, quæ ſacerdotalis erat. Sed cum diſtinctè ponuntur, *domus Aaron* propriè includit familiam Aaron, ex qua ſola ſummi Sacerdotes creabantur. Diſtincta autem de populo, & de Aaronis domo, aut Levi mentio, innuit in vera Eccleſia ſemper fuiſſe diverſos quaſi ſtatus laicorum, & eccleſiaſticorum; & Clericos vocamus. Quæ ipſa diſtinctio fuit etiam ſuo modo, eſtque in omni Republica illam dictante lumine naturali Argumentum tamen haud ita hinc neceſſarium, quia nomine *domus Iſrael* omnes intelligi poſſunt quotquot ad pupulum Iſraeliticum ſpectant, quamvis nominatim de *domo Aaron* ibi comprehenſa mentio fiat. Non deſunt meliora pro ea re argumenta: Propterea quod Aaron *montanum* ſonat, culmen bonæ vitę inſinuari myſticè volunt,

p v.20.

D quæ cum contemplatione per Iſrael ſignificata, ſpem excitetur in homine. Creditus Hieronymus interpretatur mentem fortitudinis; qui autem fortes & alti ſunt in merito, in Domino ſperare.

Qui timent Dominum.) Vetus Pſalterium, & Aug. *utrique enim timent Dominum, & ſperaverunt in Dominum*. Participium eſt Hebraicè, & Græcè יראי *ire*, & οἱ φοβούμενοι. Attigit opiniones tres, qui debeant poſſintve intelligi per eos, qui timent Dominum, nempe, aut tam de popularibus quam de ſacerdotalis ordinis hominibus; aut de piis extra populum Hebræum; aut de proſelytis. Primam ſequitur Anaſt. citatus ab Agellio & Origenes *q*. Caſſiod. quoque ac Trevetus; & faver tranſlatio Pſalt. veteris recitata. Secundum idem Anaſtaſius, & aliqui ex Hebræis, atque etiam Lyranus, Augũanus Cajetanus, & Genebrard., qui ait indicari congregandam Eccleſiam ex Judæis & Gentilibus. Tertiam adhuc Anaſtaſius, atque Lyranus & Chryſoſt. is, qui dicitur Baſilius, Euthymius, Niceph, Theodor. Inſinuat Agell. verſu, quem facit 22. aliam opinionem, quæ non probatur mihi, *timentes Dominum* eſſe Levitas inferiores diſtinctos in varios ordines. In Actibus Apoſtolorum *r* de

q in Ex.c.7. r in c.2.11.

de hac ipſa re diſſerui, ubi Cornel. quoque Centurio cognominatur *religioſus, ac timens Deum cum omni domo ſua* a. *Reſpice filii nationes hominum*, inquit Sapiens *b*, *quis in Deo ſperavit, & confuſus eſt?* Petrus quoque dixit *c*. *In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus ſed in omni gente, qui timet eum, & operatur juſtitiam acceptus eſt illi*. Spem, ac timorem duas ait molas eſſe inter quas moli deceat cor hominis, ut inde panis fiat delectabilis Deo, nec debere ad invicem disjungi, juxta illud, tropologicè nempe ſumtum *d*, *Non accipies loco pignoris ſuperiorem & inferiorem molam*, hoc eſt, ſpem ac timorem. Notat prçterea ter hìc dici, *adjutor & protector eorum eſt;* adverſus tres turmas Chaldæor. *e*, hoc eſt quas faciunt dęmones, & ſunt luxuriç, avaritię, ſuperbię, ut ſubminiſtrentur vires concupiſcibili, rationali, iraſcibili appetitui.

a c.10.2. b Eccl. 2.11 c Act. 10.34 d Deut. 24.6 e Job. 1.16.

Verſ. 20. vel 12.) Dominus memor fuit noſtri, & benedixit nobis.
Benedixit domui Iſrael, benedixit domui Aaron.

Verſ. 21. vel 13.) Benedixit omnibus qui timent Dominum, puſillis cum majoribus.

Senſus loci. PRopheta veluti jam voti compos factus, ſeſeq; in timentium Deum numero vel ſperantium conſtituens utpote qui præſentem ipſius opem, adjutorium, protectionem ſæpenumero expertus eſſet, prorumpit in voces gratulatorias, & pro ſeipſo, & pro univerſo populo: Affirmat memorem Deum fuiſſe ſui, & aliorum, quos etiam diſtinctè, eo modo, quo prius, recenſet, atque benedictionem impertiviſſe, magnis beneficiis afficiendo, & augendo, ut magnos & ſummos, ſic infimæ ſortis homines, ſine delectu, & perſonarum acceptatione.

Dominus memor fuit noſtri, & benedixit nobis.) Hier. *Dominus recordatus noſtri benedicet*. Ad verbum ex Hebræo, *recordatus eſt noſtri, benedicet*. Eſt enim futuri temporis יברך *ievarech*. Tempora non raro confunduntur; & quum præcedunt temporis præteriti verba, quæ proxime ſequuntur, tametſi ſint futuri, ſolent ſubire ſignificationem prçteriti. Quod contingit hoc loco. Alioqui non eſt incommodus ſenſus, quod qui memor fuit noſtri Dominus, debeat ſperari benedicturum eſſe; vel quod id optari poſſit. Nam futurum tempus accipi poteſt optativè, aut etiam imperativè, non ſolum ſimpliciter enuntiativè, per modum prædictionis. *Memor eſſe*, ac *benedicere* quid ſit, aliàs dictum. Idem valent nunc, quod eſſe adjutorem, & protectorem, quæ Deo epitheta duo hoc ipſo pſ. paullo ante tributa ſunt. Involvit memoria veterem quaſi cogitationem, curam, providentiam, decretum, voluntatem benedicendi, atq; benefaciendi. Quocirca ſuggerunt interdum viri ſancti Deo, ut meminiſſe dignetur, nec velit oblviſci. Accommodatè de miſſo Spiritu ſancto à Chriſto poſtquam aſcendit, uſurpari poteſt iſte verſus, *Dominus memor fuit noſtri, & benedixit nobis;* benedictione ſpirituali in cœleſtibus, memor, inquam, promiſſi ſui de mittendo dicto Spiritu, & *recordatus miſericordiæ ſuæ*, ideſt, pollicitationis, quam ex mera fecit miſericordia & ad quam obſtrinxit ſeipſum, quia voluit, ſecundùm quod impoſſibile eſt mentiri eum. Quod extendi poteſt ad alia cuncta beneficia, tùm ad incarnationem, quæque cum illa ſunt connexa.

Senſus accommodatitius.

Benedixit domui Iſrael.) Vetus Pſalter. Proſper, Auguſt. utuntur in præcedenti membro, in hoc, & in ſequentibus accuſandi caſu, *Benedixit nos domum Iſrael, domum Aaron, timentes*, &c. Quot, quantaque in populum collata beneficia fuerint, ſæpe vidimus, & Scripturarum ſanctarum libri pleni ſunt. Ac benedictio quidem ſumta, ut ſolet, pro multiplicatione, in eo fuit, quod, ut eſt in alio pſalmo *f*, *benedixit eis Deus, & multiplicati ſunt nimis*. Egreſſi ex Ægypto numerum conficiebant peditum ſexcentorum millium. Variarum benedictionum populo promiſſarum catologus texitur in Deuteronimio *g*. Repeti poteſt hìc allegoria, vel tropologia, de contemplativis deſignatis per *domum Iſrael*, & activis per *domum Aaron*; vel tùm de religioſis, tùm de prælatis quibus Deus benedictioni duplici benedixerit, & ſpirituali, & temporali. Lege Hugonem.

f pſ. 106. 38 Numerus egredientium de Ægypto. g c. 28. 1. & ſeq.

Benedixit domui Aaron.) Confirmavit Deus in domo Aaron propria ſummum ſacerdotium, & impugnatores partim igni, partim hiatu terrę conſumſit *h*: diviſit prçterea Davidis opera, illam in viginti quatuor vices pro numero familiarum; licèt plures eſſent Eleazari familię, quam Ithamar: alia item diviſio facta eſt aliorum Levitarum in cantores & janitores, & cantorum ſortes erant etiam viginti quatuor *i*: primi Principes populi Hebræi Moyſes & Aaron, erant ex Tribu Levi; eis primitiæ, decimæ, ſacrificia, oblationes, libamina, vota, cetereq; civitates attributæ ſunt ad 48. cum ſpatiis adhærçrentibus: Deus ipſe *partem ſe illis* ajebat *eſſe & hæreditatem in medio filiorum Iſrael* k: in Levitarum ultima recenſione *ſunt viginti tria maſculorum millia* l. Qui erant ſacerdotes vocabantur *Aaronitæ*, ceteri *Levitæ*. Non connumerabantur aliis ad bella deſtinatis *m*: immunes erant à cenſu, legeq; capitationis Lege de reditibus Levitarum & Sacerdotum Riberam noſtrum *n* deq; eorumdem toto & Sacerdotum ordine eumdem, & Baradium etiam noſtrum *o*. Hinc licet inferre, quanta ſit clericalis & Sacerdotalis ordinis in Evangelica lege prçrogativa, quamq; deceat illum non ſolum ſpiritualium chariſmatum benedictionibus ſupra laicos ornari, quod ſecum ipſa per ſe ſacra illius conditio affert, verum etiam temporalibus, tùm reditibus, ac muneribus, tùm immunitatibus, ut cultui vacet divino, & laicam multitudinem ſanctis precibus, ſacramentis, ſacrificiis, doctrinis informet, atque confirmet.

h Num. 16. 31-35. i 1. Par. 24. 25. & 26. k Nu. 18. 20. 21. 24. ... l Nu 26. 62 m cap. 1. 49. Sacerdotes immunes à cenſu & lege capitationis. Clericalis & Sacerdotalis ordinis in lege Evangelica quanta ſit prerogativa colligitur. n 2. de templo cap. 2. o to. 2. lib. 3. cap. ult.

Benedixit omnibus qui timent Dominum.) Dominum timentes hic intelliguntur iidem, qui verſu 19. vel 11. Ibi monui mihi ex opinionibus recitatis minime placere, quã tradit hoc loco Agell. de majoribus, & minoribus Levit. qui etiam ſtatim appellantur, *puſilli & majores*. Singularis opinio ratione, vel auctoritate fulcienda fuerat.

Puſillis cum majoribus.) Hieron. *parvi cum magnis*. Apud Trevetum, *parvus & magnus*. Vetus Pſalterium. Proſper, Auguſtinus, *puſillos cum magnis*. Romanum Pſalterium & Caſſiodorus, *puſillos cum majoribus*. Alii, *tam juvenes, quam ſenes*. Parvitas & magnitudo ſpectantur hìc non ſolum in ætate, ſed etiam in poteſtate, ſapientia, divitiis, meritis, quacumq; alia conditione ſuperiorum, & inferiorum, ita ut *nulla ſit acceptio perſonarum apud Deum, ſed in omni gente, qui timet Deum, & operatur juſtitiam, acceptus ſit illi* p, *ſive ſit Græcus, barbarus, Scytha, ſive Judæus, ſive maſculus, ſive fœmina, ſive ſervus, ſive liber, quia omnia in omnibus Chriſtus* q. Idcirco fortaſſis, inter alias cauſſas, Chriſtus amplexatus eſt parvulos, & ad ſe venire prohiberi noluit *r*. & ſtatuit parvulum in medio diſcipulorum, vetans quemquam contemni ex hujuſmodi puſillis *ſ*. Puſillum & magnum ipſe fecit, & æqualiter eſt ei cura de omnibus *t*. Vocavit diſcipulorum ſuorum *puſillum gregem* u. Et hoc loco Arn. Apoſtolos nomine *puſillorum* intelligit. *Parvus, & magnus ibi ſunt* apud Dominum, *& ſervus liber à Domino ſuo* x. Juſſit etiam in judicio humano *nullam diſtantiam eſſe perſonarum*, ſed *ita parvum audiri, ut magnum* y. Procopius z hunc locum explicans, ait eamdem fortaſſe benedictionem habere, qui virtutis operum inopes, æquali fide ſunt prædiri hoc eſt, qui opera eadem, ut alii, exercere non valent, ſed vellent. Confirmat ex lege, qua par ad ſarçinas remanentibus cum iis, qui procedunt in bellum, merces, decernitur *a*. Quædam alia præterea ex Paulo in eamdem ſententiam refert.

p Act. 10. 34 q Col. 3. 11. r Mat. 19. 14 ſ Matt. 18. 1 t Sap. 6. 8. u Luc. 12. 32 x Job. 3. 19. y Deut. 1. 17 z in l. Num. pag. 429. a 1. Reg. 30. 24.

Verſ. 22. vel 14.) Adjiciat Dominus ſuper vos, ſuper vos, & ſuper filios veſtros.

Verſ. 23. vel 15.) Benedicti vos à Domino, qui fecit cœlum, & terram.

Senſus loci. LÆtus Propheta ob conceſſam domui Iſrael, domui Aaron, omnibus timentibus Deum, cujuſcumque conditionis eſſent, benedictionem, optat illis, ac ſibimet ſine dubio, qui ſe ipſis adnumeraverant, ampliorem adhuc benedictionem, ſuperque liberos, nepotes, poſteros & quidem ab eo Deo qui fecit cœlum, & terram, ac proinde cetera, quæ horum ambitu continentur, & auctor eſt tam cœleſtium, ac ſpiritualium rerum, bonorumque; quam terreſtrium, ac materialium. Videtur autem ad litteram hoc deſiderium eſſe de propagatione, atque multiplicatione dictorum hominum, ſimulq; de terræ fœcunditate, quæ deſcribi ſolet per pinguedinem ipſius, & cœliorem. Simile tanto ante votum Moyſis fuerat *b*, *Dominus Deus veſter multiplicavit vos, & eſtis hodie ſicut ſtellæ*

b Deut. 1. 11

cęli plurimi, Dominus Deus patrum veſtrorum addat ad hunc numerum multa millia, & benedicat vobis ſicut loquutus eſt. Credendum eſt, Davidem ſimul cogitaſſe de gentibus inſerendis in genus Abrahæ per fidem, Eccleſiaque multiplicanda, & omni benedictionis genere cumulanda. Chriſtus in cœlum aſcenſurus, ut Euthymius notat benedixit Apoſtolis *a*, per eos ceteris quoque fidelibus benedicens, Arnobius, præter additionem populi credentium Paulum intelligit adjectum ad numerum Apoſtolorum, quia repetitur verbum *adjiciat*.

a Luc. ul. 50

Adjiciat Dominus ſuper vos.) Nempe benedictionem omniumque copiam bonorum, augeat numerum veſtrum, & priora beneficia, addat, ut ante retuli, ad hunc numerum multa millia, *creſcere te faciat in mille millia* b, *atque multiplicet, ut ſis turbas populorum, & det tibi benedictiones Abrahæ* c. Explicant alii per modum prædictionis, quia eſt יוסף *ioſeph*. Sed futurum optativè, vel imperativè ſepe ſumitur, ut multoties notavi, & poſſet יוסף *ioſeph* ſumi ut participium, ſupplendo verbum ſubſtantivum, ideſt, *adjiciens ſit*. Frequentat Hebræi *iaſaph* non raro in meliorem partem, pro eo, quod eſt *conferre beneficia*, præſertim majore copia, & ad cumulum aliorum. Sed illa formula. *Hæc faciat mihi Dominus, & hæc addat*, accipitur in pejorem partem, quia imprecatoria eſt, de qua dixi alib. Numquam vacat, vel ceſſat vera virtus, nec umquam dicit, Satis eſt, ſufficitve; nec in eo dumtaxat, in quo ſit, proficere cupit; ſed ingerit quoq; deſiderium, ut ſit eadem proficiatq; & creſcat in aliis. *Dominus augebat qui ſalvi fierent quotidie in idipſum* d. *& magis augebatur credentium in Domino multitudo virorum, ac mulierum* e. Rachel typus Eccleſiæ orabat, f *Addat mihi Dominus filium alterum, & vocavit nomen filii nati Joſeph qui à patre bis dictus eſt filius accreſcens* g. *Vos autem* orabat Paulus *h*, *Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem veſtram in invicem, & in omnes*. Alius ſenſus Martini Alphonſis, ut *adjiciendi* verbo indicenter temporalia bona minus præcipua, quæ *quærentibus primum regnum Dei, & juſtitiam ejus adjicienda* Chriſtus promiſit *i*, admitti poteſt. Miror Euthym. & Apollinarium legiſſe in hoc, & ſequenti membro pronomina primæ perſonæ: qua de re Collector ſcholiorum ad Biblia Sixtina editionis LXX. non monuit. Meminit idem Euthym. noſtræ lectionis. Apollin. autem declarat in præterito,

b Gen. 24. 60 c cap. 28. 3. d Act. 2. 47. e c. 5. 14. f Gen. 30. 24 g c. 49. 22. h 1. Theſ. 3. 12. i Mat. 6. 33

ἡμετέροις μετὰ παισὶν ἀέξησεν μάλα πάντας.
Noſtris cum filiis unxit valdę omnes.

Super vos, & ſuper filios veſtros.) Habet vim repetitio, *ſuper vos*. Hæc autem quaſi formula in imprecationibus quoque adhibetur, ut, *Sanguis ejus ſuper nos, & ſuper filios noſtros* k. Alia exempla boni ominis ſunt, l *Et non dixerunt, qui prçteribant, Benedictio Domini ſuper vos benediximus vobis in nomine Domini* Præterea, m *Benedicat te Deus Iſrael* &c. Et dicatur, *Benedictio ſuper uxorem tuam, & ſuper parentes veſtros, & videatis filios veſtros, & filios filiorum veſtrorum, uſque in tertiam & quartam generationem, & ſit ſemen veſtrum benedictum à Deo Iſrael, qui regnat in ſæcula ſæculorum*.

k Mat. 27. 25. l pſ. 128. 8. m Tob. 9. 9. 10. 11.

Benedicti vos à Domino. Chald. *à præſentia Domini*. Noemi uſa eſt ſimili dicendi formula circa Booz *n*, *Benedictus ſit à Domino*. Chald. *Viro ei proſpere eveniat*. Satis modo piis viris familiaris imprecatio, *Sis benedictus à Domino, Sit ille benedictus à Domino*.

n Ruth. 2. 20 o pſ. 123. 8.

Qui fecit cęlum & terram.) Quid non benedictionis, & beneficii largiri poteſt, qui cęli, ac terræ Conditor ac Dominus eſt? ideſt, omnium rerum? Sic in alio pſalmo *o* canitur, *Adjutorium noſtrum in nomine Domini qui fecit cęlum, & terram*, cujus videlicet ubique potentia viget.

Verſ. 24. vel 16.) Cœlum cœli Domino, terram autem dedit filiis hominum.

Senſus loci. IDeo ſignificat ſe benedictionem, atque multiplicationem hominibus precatum, quoniam demandavit Deus homini terræ quaſi dominium, principatum, præfecturam: cœlum ſibi reſervavit, & juſtis, qui jam exuerint immortalitatem; ita ut hac in re videatur Deus, licèt non depoſita etiam terræ cura, atque providentia, cœleſtia ratione quadam magis propria moderans, potentiam ſuam in terra maxime exercere, dum hominum propagationem efficit, qui terram ſubjiciant ſibi, ac tamquam vice Dei ſuis illam imperiis obſequentem reddant. Æquum quoque innuit eſſe, ut benedicti à Domino, Dominum viciſſim benedicant dum vivunt ſuper terram, quam ipſe illis incolendam, poſſidendamque, & fruendam tradidit, quum in proprio domicilio Dei, quod eſt cęlum, qui in eo habitant Angeli, numquam deſiſtant ab ejuſdem benedictione ac laude; poſt hanc autem vitam ſpiritus hominum pro bonis terræ, quę ad ipſos amplius non pertinent, nequeant ore corporali id facere, ut ſequentibus verſibus dicitur. Sufficeret Deo cœlum, cęliq; habitatio pro centum inferioribus mundis; immò nec eget quidem cęlo, intus, ac in ſeipſo habens felicitatem, condidit creaturas maxime corporeas non quaſi egens illis, ſed ut ſeipſum aliis communicaret præſertim hominibus, à quibus tantum exit, ut ipſum adeant, & quidquid ab illo acceperunt, eidem acceptum ferant. De ſenſu myſtico poſtea.

Cœlum cœli Domino.) Chald. *cęli cęlorum majeſtati gloriæ Domini*, vel *pro habitatione gloriæ Dei*. Hieron. *cęlum cęlorum Domino*. Alii, *cęli cęli Domino*, aut *cœlum cęlum inquam, Domino*. Ambiguum an obliquus caſus *cęli* ad rectum nomen *cęlum* referatur, eo modo, quo dicitur *Cantica canticorum*, *ſancta ſanctorum*, &c. an ad *Domino*, ut ſcilicet Domino cęli ipſummet cęlum aſſignatum intelligatur. Hebraicè bis ponitur in recto שמים *ſcamam*, *cęli*, *cęli*, in plurali numero, ſive lingua in duali. Chald. primo loco eſt in regimine שמי *ſceme*, quo etiam pacto bis extat deinceps in pſal. 67. *p* ſed propter aliud nomen, à quo regitur, nempe קדם *Kedem*. In pſ. 148. *Laudate eum cœli cęlorum*, primo loco eſt in regimine שמי השמים *ſceme haſciamaim*. Eodem geminato nomine uſus eſt Salomon *q*, dicens, quod *cęli cęlorum non caperent Deum*. Id etiam volunt appellatum à Paulo *r* *tertium cęlum*, ac *paradiſum*; & Procopius *ſ* eſſe id quod in Evangeliis appellatur *regnum cœlorum*. Hoc *cęlum cęli* κατ' ἐξοχὴν, credo hìc dici non tantum de cunctis orbibus cęleſtibus, ut ab aere diſtinguuntur, qui appellatur quandoque *cęlum*, ſe præſertim de illo omnium ſupremo, quod & *Empyreum cęlum* nominant, ac beatorum domicilium credunt, ubi ſe Deus tamquam in proprio ſedens throno, ac in altis, altiſſimèque habitans, videndum fruendumque præbeat. Hieron. *t* exponens de Lucifero, quod aſcendere voluerit in cęlum, & de cęlo ceciderit, docet quum eſſet in cęlo, quod eſt Firmamentum, voluiſſe ad *cęlum cęli* aſcendere, ubi ſolium Domini eſt. Sed de loco ubi Angeli creati ſunt, egi alibi *u*. Jam ſæpius *x* hac de Dei ſed in cęlo, ac habitatione egimus. Id quod in celſiſſimo loco ſupremæ partis univerſitatis eſt ſitum, Auctor libri de mundo *y* Dei domicilium affirmat eſſe, quod Ariſtoteles quoque de antiquis refert. Si concludere loco illo Deum voluerunt, meritò ſanè tamquam de illo impiè ſentientes confutantur à Joanne *a* Franciſco Pico Mirandulano. *Cœlum, terramq; implet Deus* b, nulli non præſens loco ſuamet eſſentia & ſubſtantia. Accipi debet *cęli* nomen, ut ipſummet *cęlum cęli*: proprìè pro materiali & corporeo, quidquid aliter doceat *c* Claudianus Mamertus volens mundum totum materialem appellari terram etiam comprehendit orbes cœleſtes, quoniam & hi nobis dati ſunt, & ad utilitatem noſtram facti Athanaſius *d* videtur nonnihil favere, ſcribens illis verbis ſignificari τὴν ὑπεροχὴν τοῦ θεοῦ, καὶ μεγαλοπρέπειαν *excellentiam Dei & magnificentiam*, non τόπον οἰκήσεως, *non locum habitationis*. Non negat *cęlum cęli* de corpore cęleſti dici, ſed ibi Deum non comprehendi ſolumq; deſcribi excellentiam ejus & magnificentiam; quum ibi à nobis veluti collocatur. Favet apertiùs Auguſt. *e*, ſcribens cœlo illi, quod vocatur *cęlum cęli*, terram eſſe hoc omne quod cernimus etiam terræ noſtræ cœlum. Sed fatetur neſcire ſe quale ſit cęlum, quod Domino eſt, non filiis hominum certè ſedem beatorum non negat eſſe cęlum revera corporeum, quamvis non cadat ſub oculos noſtros, neque naturali demonſtratione deprehendi poſſit, eo modo, quo alii cœli. Videtur Juſtin. *f* refellere opinionem Platonicam, quę *cęlum cęli* velit eſſe οὐρανὸν νοητόν, *cęlum intelligibile;* ad cujus inſtar vel ideam, creatum ſit hoc ſenſibile. Elias Cretenſis *g* docet idem eſſe ac templum Dei non manufactum. Sed quod prædixi verum eſt. Myſticum ſine dubio eſt, quod idem hoc loco Auguſt. & alii dicunt, *cęlum cęli* eſſe mentes juſtorum Angelorum & hominum, in quibus Deus habitat per cognitionem, & amorem: vel eſſe Prædicatores, ac Prælatos Eccleſię. Bernardus *h* ſcribit *cęlum cęli* ſingulariter dici eſſe univerſam multi-

p v. 34. q 3. Re. 8. 27 r 2. Cor. 12. 2. ſ in Gen. c. 1 t in Eſ. c. 14 u in 2. epiſt. Petr. 2. 4. x pſ. 10. 5. pſ. 102. 19. pſ. 113. 3. y c. 2. apud Ariſt. 1. 2. a 6. de examine doctr. van. Gen. c. 10. b Jer. 23. 24 c de ſtatu animę c. 12. d or. contra gregales Sabelu. e 12. conf. c. 12. f Parę. ad Geneſ. g in orat. 1. Naz. nu. 165. Senſus myſticus. h Serm. 27. in Cant.

multitudinem beatorum collectam *cęlos cęlorum* propter ſingulos, qui utique cœli ſunt, ac nominatur. Atqui Hebraicè nomen non niſi formæ dualis eſt, poſſetque Græcè, ac Latinè, numquam reddi numero ſingulari. Nec ad litteram *cęli cęlorum* in pſalmo 148. *a*, aliud ſignificant, quam *cęlum cęli*. Myſticè & accommodatitiè loquitur Bernardus. Quomodo Deo cœlum aſſignetur exiſtenti ubique, ſæpius docui, ac removi fatuum errorem, quem quidam denotari Virgiliano putant verſu, qui ſit hinc etiam tranſcriptus.

Diviſum imperium cum Jove Cæſar habet.

Quo ſpectat in Alexandri, quam fecit Lyſippus imagine, cervix in ſiniſtrum humerum modicè propenſa, cum inſcriptione, quod *Deo cœlum, illi terra*, hoc eſt, univerſę imperium terrę relictum eſſet. Et idem ſibi volebant dicentes *ſuper cardines cœli Deum ambulare, nec noſtra conſiderare* b. *Cœlum cęli Domino* non caſu convenit, nec ab alio attributum eſt, quam à ſeipſo, & qui attribuit id ſibi, terram hominibus, non depoſuit, vel abdicavit ſe, ſed nec deponere, atque abdicare ſe potuit cura & providentia rerum quoque quę in terra ſunt, ac in omni omnium univerſitate, niſi deſinat ſimul Deus eſſe. Nititur Villalpand. *c* noſter in deſcritione templi partem aſſignare, quæ reſpondeat habitationi cœleſti pro Deo, ita ut aliæ conveniant hominibus tamquam terra. Per acommodationem *cœlum cœli* uterus fuit Virginis, qui quem cęli capere non poterant, cepit, atque continuit, ita ut tabernaculum ſuum haberet ibi Dei Filius, & ibi perciperetur beatitudo viſioq; Dei, nimirum ab anima Chriſti. Eodem revocare poſſumus anagogicam contemplationem Anaſt. Sinaitæ *d*, *cęlum cęli* eſſe divinam Patris eſſentiam, quæ à Domino ſolo, ideſt, à Filio comprehendi poſſit, ſicut, & hìc à Patre, quemadmodum vid. Chriſtus ipſe dixit *e*. Quum animorum noſtrorum patria cœlum ſit, ubi Dominum habemus in ſede majeſtatis exiſtentem, feſtinemus illic ingredi, & converſationem interim ibi habeamus, dum verſamur in corpore & carcere mortis hujus. Terram conceſſam Domino redamus, & largietur cęlum ſuum. Sic queri non poterimus, ut junior Bernardi frater feciſſe ſcribitur, apud abeuntes ad religioſum ordinem fratres, ipſo relicto, cęlum iniqua quadam partitione reſervatum Domino, terram ſolam attributam hominibus. Tandem *cęlum cęli*, hoc eſt beatitudo, domino ſuipſius, & ſuarum paſſionum datur; terra tenebroſa inferni filiis hominum, qui terrena ſapiunt, & ut homines, ideſt, ut carnales, vivunt. Sic Ayguanus.

Terram autem dedit filiis hominum.) Non ſemper *filii hominum* male ſonant, vel peccatores deſignant, etſi myſticè hoc loco ita multi ſumant. Hominibus data terra dicitur, ut in ea veluti magis eorum dominatus appareat, & exerceatur, ſicut ſuum Deus, qnod in terra quoque habet in cęlo magis demonſtrat. Theophilus *f* Alexandrin. hinc refellit Origenem, aſſerentem quod natura corporea vana eſt, ac futilis, & ab animarum, quæ conditę fuerant, peccata, corporum ſubſtituiſſe naturam. Citat pręterea ex Jeremia *g*, *Ego feci terram, & hominem in ea*. Quidam alii *h* confutant eos, qui homines marinos comminiſcuntur, quo iam veris hominibus ad habitandum terra data eſt: illi alii nihil ſunt, niſi vel monſtra, vel dęmonum pręſtigia. Alii *i* aliud videtur, nimirum veros homines, qui Tritones, Syrenæ, Nereides dicuntur: aut certe non in aquis natos, ſed natando, & in aquis vivendo aſſuetos. Hoc ultimum verius. Certè quod ſcribit Ælianus k, ſe ad credendum de Tritonibus, Apollinis reverentia moveri, ſatis indicat dæmonum hac in re ludibria. Argumentum ex hoc loco neceſſarium non videtur, quoniam *terræ* nomine cetera elementa intelligi debent, ex quibus homo conſtat, & quorum uſu ſuſtentatur. Cathar. *l*, Salmer. *m*, Pighius *n*, Savanarola *o*; Petrus de Aquila *p*, Baſſolis *q*, & alii, quos citat noſter Joannes Salas *r*, quamvis non ſequatur, ajunt, & ex hoc etiam probant loco, pueros abſque baptiſmo mortuos, aut alio remedio peccato originalis, poſt reſurrectionem cum beatitudine naturali verſaturos in iſta terra, ut ſic etiam intelligatur *terra data filiis hominum*. Egi hac de re in commentario Petri *ſ*. Præſens locus per ſe videtur eſſe de hominibus pro ſtatu mortalitatis, & idcirco non patrocinatur dictæ opinioni, quæ ſine dubio pauciorum eſt, & minimum minus probabilis. Juxta tropologiam *cęlum cęli*, hoc eſt, cœleſtes, & contemplativi, vacant, ac intendunt Domino: *terra datur filiis hominum*, ideſt, activi, ut humanis infirmitatibus ſubveniant & ſerviant. Allegoricè Hugo *cœlum cœli* Chriſtum ſumit, qui *Domini* dicatur *eſſe*, ideſt, ad honorem Patris: *terram* autem Eccleſiam, quam dedit Apoſtolis & Prædicatoribus excolendam: vel carnem, quam dedit Chriſtus, tùm ad crucifigendum, tùm ad comedendum.

a v. 4. — b Job 22.14. — c in Ez. 10. a.p.7.ſ.40. — Senſus accommodatitius. — d l. 1. anag. contempl. in Hexam. — e Mat. 11. 27. — f ep. 2. Paſchali. — g cap. 27. 5. — h Joan. de Oroſce. 2. embl. in 30. — i Alex. ab Alex. l. 3. c. 8. & lib. 11. c. 21. & alii apud eum DamiaGoes in deſcript. Uliſſipo. Simon Majol. collog. 2. & 9. & alii apud illum. — K lib. 13. c. 11. — l Opuſc. de ſtatu pueror. ſine bap. decedent. & in ep. ad Rom. c. 5. — m in ep. ad Rom. c. 5. — n controv. 1. — o de triumpho crucis. — p 4. d. 50. — q 2. d. 44. q. 1. art. 5. — r in 1. 2. tr. 1. d. 11. ſect. 6. — ſ in 2. ep. 3. 15.

Verſ. 25. vel 17.) Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes, qui deſcendunt in infernum.

Verſ. 26. vel 18.) Sed nos qui vivimus benedicimus Domino ex hoc nunc, & uſque in ſæculum.

INcolæ cœli Deum qui ſedem ibi habet, laudibus efferunt, hoc eſt, Angeli (qui ſoli ante adventum Chriſti cohabitabant in cęlo cum Deo homines vita functi, & quorum non ſolum, ut nunc in ſepulchris corpora jacebant, ſed animæ concludebantur ſubterraneis locis, priuſquam etiam adveniſſet Chriſtus, & primus ſuomet ingreſſu cęli aliis vim aperuiſſet, non poſſunt externa vocali laude, atq; ceremonia Deum celebrare, ſed quia adhuc degunt hìc in corpore. Quocirca ſeipſum, ac mortales omnes cohortari videtur ad frequentandas Dei laudes, eademque opera Deum precari, ut laudationis opportunitatem tribuat, & vitam diutius ſervando, & veterem beneficentiam continuando, noviſque muneribus adaugendo. Similes huic loci præceſſerunt pſal. 6. *t*, 29. *u*, 87. *x*, cum quibus habet affinitatem alius ex Cantico Ezechiæ *y*, & ex Baruch *z*. Id ſibi præterea volunt verba pſalm. 117. a. *Non moriar, ſed vivam & narrabo opera Domini*: quemadmodum & Ezechias canebat, *Vivens vivens, ipſe confitebitur tibi, ſicut & ego hodie*. Baruch autem orans dicebat: *Aperi oculos tuos, & vide, quia non mortui, qui ſunt in inferno, quorum ſpiritus acceptus eſt à viſceribus ſuis* dabunt honorem, & juſtificationem Domino. Senſus myſticus cenſeri debet, qui traditur hic à multis, & præterea à Macario Ægyptio *b*, interpretari de peccatoribus, maxime idololatris, qui anima, vita, forma ſpirituali, privati ſunt, ideſt, gratia: Vel exponere de quibuſvis peccatoribus in futura vita, ubi non erit locus pœnitentię, laudiſve divinæ, ſed pœnæ ac lamentationis, ut Cyrillus *c* Jeroſolymitanus præſentem declarat locum. Litteralis locorum ſimilium ſenſus eſt, quicumque ſint extra hic viventium ſtatum, & in alia degant vita, jam non amplius Deum laudare publicè, ſolemniter, edita voce, pulſatis muſicis inſtrumentis, nec ob nova beneficia, quæ quotidie à Deo recipiant, dum liberantur à miſeriis, in quibus ſunt, gratias agere, juxta illud *d*, *numquid mortui facies mirabilia, aut medici ſuſcitabunt, & confitebuntur tibi? numquid narrabit aliquis in ſepulchro miſericordiam tuã?* Viri etiam ſancti in vetere Teſtamento tam anxiè vel ob hanc rationem deprecabantur mortem, ægritudines, exilia, calamitates mortiferas, quia nondum licebat Deum videre, Chriſto adhuc non incarnato, & ſic optatius quodammodo videbatur in vita permanere, ut Dei conſpectu, quoad licebat, hic fruerentur, ſacrum Deo locum celebrando, in quo ille manifeſtabat ſeſe; cœlo cœli ſolus, quod attinet ad homines fruens, hominibus terram relinquens, ut in ea lauderetur ab illis, & coleretur. Hoc longiore ſermone Caſtro noſter tractat explanans Baruch. Nec tamen crediderim ſimpliciter optatius, & honeſtius viſum viris juſtis trahere longiore mora vitam præſentem, quoniam pluris videtur apud eos fuiſſe ad mortis perſuadendum deſiderium eximi ex ærumnis præſentis vitę, periculiſque peccandi, & conſtitui in juſtorum cœtu licet adhuc in limbo cum certa, & omnino indubitata confirmatione in gratia, & expectatione beatitudinis ſuo tempore obtinendæ. Lamentabatur David *prolongatum incolatum ſuum* e, & petebat *educi de cuſtodia animam ſuam, ad confitendum nomini Domini*, & quia *expectabant eum juſti donec retribueret Deus illi* f; quamvis hæc aliter alii explicent, de cuſtodia ſpeluncæ, ac de aliis calamitatibus. Petivit etiam animæ ſuæ Elias, ut moreretur *g*. Haud dubium, quin motui beati Deum laudent; id enim Joannes facientes recitat *viginti quatuor ſeniores* h, & *audiviſſe ſe* ait *creaturam*, non tantum *in cęlo, & ſuper terram, & in mari*, ſed *& ſub terra ſedenti in throno, & agno bene precari* i. Credo equidem etiam juſtorum animas in purgatorio Deum laudare, quem cognoſcunt, ſperant, amant: in inferno, damnatorum, ſi laus eſt, coacta eſt, ut k fides, vel quatenus laudabilem eſſe cognoſcunt, & quandoque dæmones compellentur coram hominibus divinas lau-

Senſus loci. — Ante adventum Chriſti vita functorum animæ ubi fuerint. — t v. 6. — u v. 10. — x v. 11. 12. 13. — y Eſa. 38. 18. 19. 20. — z c. 2. 17. — a v. 17. — Senſus myſticus. — b hom. 49. — c Catech. 18. — d pſ. 87. 11. — e pſ. 119. 5. — f pſ. 141. 8. — Mortuos beatos Deũ laudare non dubitandum. — g 3. Reg. 19. 4. — h Apoc. 5. 14. — i v. 14. — k Jac. 2. 15.

laudes confiteri, & prædicare. Ut nihil ex dictis aliis locis pro ſe habeant. Hagiomachi adverſus patrocinium Sanctorum.

Non mortui laudabunt te Domine.) Per *mortuos* quidam cadavera intelligunt, quia non moriuntur animę, vel mortuorum funeſtum, & acerbum ſtatum: vel ſeparatas animas damnatorum: vel etiam quorumq; aliorum juſtorum; vel peccatores adhuc quoque viventes. Quod antea dixi melius, *mortuorum* nomine intelligi ſtatum exiſtentium extra præſentem vitam. Obtinuit autem loquendi uſus de eodem homine, qui nunc vivat, affirmare quum obiit, *eſſe mortuum, jacere in ſepulchro*, nempe ſecundum corpus eſſe in aliquo ex locis ſecundùm animam, in quo ſeparatæ animæ recipiuntur. Acutam obſervationem Auguſtini *a* circa vocabulum *mortuus*, recitavi neſcio quo alio loco, nempe, ut declinari à nobis mors nequit, ſic ab eo quod eſt *mors* latinum verbum præteritum tempus declinari non poſſe, ſed litteram *u* geminatam, & extare illud tempus more nominum, ut *arduus conſpicuus fatuus*. Convenienter, ait, factum eſt, ut quemadmodum id quod ſignificat, non poteſt agendo, ita ipſum verbum declinari loquendo non poſſit.

Neque omnes, qui deſcendunt in infernum.) Hieron. *in ſilentium*, רומה *dumah* abſque præpoſitione. Opportunè uſurpatum id nomen, quia Dei ſilentur laudes ab his, qui vita functi deſcendunt aut in ſepulchrum cadaveris receptaculum, aut in ſubterraneum locum ubi animæ ante adventum Chriſti, & mortem conſiſtebant. Paraphraſtes exprimit *domum ſepulturæ terreſtris*. Imitantur id alii, abſolutè nominantes *ſepulchrum*. Quidam ponunt *oblivionem, in quam abeant morientes*. *Terra oblivionis* in pſ. 87. *b*, de ſepulchro, & ſubterraneo animarum loco poteſt intelligi. Sed ibi eſt נשיה *neſiiah*. Alii qui explicant *excidium*, ſive *exciſionem*, quæ dictis etiam locis congruit, quia ſolum recipiunt eos quibus eſt exciſa vita. Significat דום *dum*, & *excidere*, & *cadere*. In pſ. 93. *c*, hoc idem nomen רומה *dumah* transfertur per *infernum*, & ᾅδην, quæ hic habentur. Licèt autem pro ſepulchro *infernus* quandoque accipiatur, at non ᾅδης. Vocant poetæ *umbras ſilentum*, d, *animas ſilentum* e, *concilium ſilentum f*, & loca ipſa in quibus animæ ſunt, *latè ſilentia* g. Sed repetitis in reſurrectione corporibus, vociferationibus, ac ejulatibus complebuntur loca illa omnia irremediabilibus, quando infelices *commanducabunt linguas ſuas præ dolore, & blaſphemabunt Deum cœli præ doloribus & vulneribus ſuis*. Figmentum judico, quod quidam *h* ex Scripturis ſanctis recitant ſeptem inferni damnatorum quaſi diſtinctas manſiones בור *bor* ſive באר *beer*, *puteum* pro illis, qui noluerint peccata confiteri: שאול *ſcol foveam* pro avaris: מות *maveth mortem* pro contemnentibus verba vitę: אל-מות *tſalmaveth umbra mortis*, pro diligentibus vanitates: רומה *damah ſilentium*, quod extat hoc loco, pro iis, qui Chriſtum laudare, eique gratias agere detractaverint, quibus merito propterea imponatur ſilentium: אברון *avadon exterminium*, pro iracundis: גיחנם *gehennom*, pro crudelibus contra ipſummet Deum & proximum. Sunt hæc nomina ejuſdem loci, non diſtinctarum pro diverſo damnatorum genere in eodem loco manſionum: quemadmodum & nomina totidem inferni, quæ recenſet Galatinus *i* ex Rabbinis, & partim conveniunt cum illis aliis.

Sed nos qui vivimus benedicimus Domino.) Hieron. & alii juxta Hebræum & Græcum נברך *nevarek* εὐλογήσομεν *benedicimus* in futuro. Quidam Græci codices habent εὐλογήσωμεν, *benedicamus*, & ſic Apollin. vertit.

ἡμεῖς οἱ ζώοντες ἀναμνήσωμεν ἄνακτα.

Nos viventes celebremus Regem.

Theodor. εὐλογήσομέν σε κύριε, *benedicemus te Domine*. Additum eſt à LXX. *qui vivimus*, ad majorem expreſſionem. Viventes intelligit ſimpliciter vita corporali; myſticè etiam ſpirituali. Quamvis neſcio an in prima loquens perſona, illos ſignificare voluerit, ut Euthymio placet, qui ſui inſtar, claris eſſent præditi virtutibus. Videtur hoc non nihil alienum à modeſtia & humilitate. Idem ajo de Paulo, quem ad id propoſitum Chryſoſt. affert dum ſcribit K, *nos qui vivimus, qui reſidui ſumus*, &c. Theodoretus obſervat adoratores idolorum inanimorum videri mortuos; vivos, qui Deum viventem adorant. Præterea decere eos, qui Deum colunt, cum omni alacritate ipſum laudare adhuc viventes, utpote quos hoc mors facere prohibeat. Idcirco alio pſalmo *l* Davidem dicere, *Laudabo Dominum in vita mea, pſallam Deo meo quamdiu fuero*. Item *m*. *Cantabo Domino in vita mea, pſallam Domino quamdiu ſum*. Idem ſibi voluit Ezechias, dicens *n*. *Vivens vivens ipſe confitebitur tibi ſicut & ego hodie*; vivens vita naturę vivens vita gratiæ victurus, ſi in hac perſeveret, vita gloriæ, ubi in domo Domini pſalmos ſuos cantabit cunctis diebus vitę *o* illius æternæ. *Etenim beati habitantes in domo Domini, in ſæcula ſæculorum laudant eum* p.

Ex hoc nunc, & uſque in ſęculum.) Hieron. *à modo, & uſque in æternum*. In præſenti nimirum, ac futura vita, ut jam dicebamus. Quamvis ad litteram poſſit ea phraſis de toto præſentis vitæ ſpatio intelligi, ac de duratione mundi; ut quoad hic durabit, à viventibus benedicatur Domino per ſolemnem, publicam, externam, vocalem, ſonoram benedictionem, & laudem.

Habent in fine Hebr. codices, & aliqui Græci הללויה *halleluia* ἀλληλούϊα. Sed ut jam pridem in aliis pſalmis annotavi, ſpectat potius ad epigraphen, titulumque pſalmi ſequentis.

Acuta Auguſtini circa vocabulum mortuus obſervatio. — a 13. de Civ. c. 11. — b v. 13. — c v. 17. — d Virg. 6. Æneid. — e Ovid. 5. Faſt. — f Virg. 6. Æneid. — g Ibid. Apoc. 16. 10. 11. — Figmentũ ſeptem inferni diſtinctas manſiones ex Scripturis recitantium. — h Petr. Valder. exer. pro feria 5. poſt Domin. 2. Quadr. qui citat Georg. Renet. & Ant. Brixi. — i lib. 6. c. 7. — K 1. Theſ. 4. 14. — l pſ. 145. 2. — m pſ. 103. — n Eſa. 38. — o ib. v. 10. — p pſ. 83. 5.

PSALMUS
CENTESIMUS DECIMUS QUARTUS.

Alleluja.

1 DIlexi, quoniam exaudiet Dominus vocem orationis meæ.
2 Quia inclinavit aurem ſuam mihi: & in diebus meis invocabo.
3 Circumdederunt me dolores mortis: & pericula inferni invenerunt me.
Tribulationem & dolorem inveni: 4. & nomen Domini invocavi.
O Domine libera animam meam; 5. miſericors Dominus: & juſtus, & Deus noſter miſeretur.
6 Cuſtodiens parvulos Dominus, humiliatus ſum, & liberavit me.
7 Convertere anima mea in requiem tuam; quia Dominus benefecit tibi.
8 Quia eripuit animam meam de morte, oculos meos à lacrymis, pedes meos à lapſu.
9 Placebo Domino in regione vivorum.

Titulus, & Argumentum.

Alleluja.

IN fine pſalmi precedentis monui *alleluja* non ad illum pertinere, ſed ad titulum præſentis. Quid autem ſignificet, jam dudum ante declaratum eſt. Quod attinet ad argumentum, Anaſt. ab Agellio citatus, vult gratiarum actionem eſſe ſub perſona populi Babylone reverſi. Id etiam Hebræi nonnulli approbant. Theodoret. continere prædictionem putat de fortiſſimorum Machabæorum, & aliorum conſtantia, qui Antiochi Epiphanis impia edicta contemturi erant, ne legem, ac pietatem in Deum violarent. Plures ex Hebræis, & ex Catholicis recentioribus, Lyran. quoq; Ayguanus, Treverus aſſerunt agere Davidem gratias pro liberatione ſua, dum fugiſſet à facie Saulis, ac ſe abſcondiſſet cum ſuis in deſerto Maon, & proditus à Ziphæis comprehenſus eſſet, niſi ſubito Saul revocatus fuiſſet contra Philiſthæos *q*. Cajet. hoc probat ex modo loquendi ejuſdem Davidis iſto, & ſequenti pſalmo, quem cum Hebræis unicum conſtat comparando cum iis, quæ ab eodem dicuntur in fine 30. quem Hebr. more nominat 31. & in principio 17. qui Hebræis iiſdem eſt 18. Addit Agell. videri ſibi potius tangi hoc pſal. fugam Davidis, quum eum Abſalon filius peſequeretur *r*: ac videri argumenti ejuſdem cum pſalmo 30. quia non-

Titulus ſuperius explicatus eſt. — Argumentum. — q 1. Reg. 24. 14. 27. 28. — r 2. Reg. 15. 14.